

УДК 340.132:340.115

*Вікторія Анатоліївна Орел,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-1474-1614*

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ АРГУМЕНТАЦІЇ ТА АРГУМЕНТАТИВНА ПРИРОДА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі аргументативної складової у процесі правозастосування в умовах трансформації правової системи та ускладнення суспільних відносин. У сучасній судовій практиці забезпечення обґрунтованості рішення дедалі більше залежить не лише від формального застосування правових норм, а й від якості юридичної аргументації, здатної узгоджувати нормативні приписи із засадничими принципами права, вимогами справедливості та фактичними обставинами справи. В умовах воєнного стану судові рішення ухвалюються в ситуації «нормативної динамічності» та підвищеного рівня дискреції, що потребує посилення їх раціонального та дискурсивного обґрунтування. У зв'язку з цим виникає потреба в теоретико-методологічному осмисленні механізмів юридичної аргументації як інструменту забезпечення легітимності та передбачуваності правозастосовної діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні підходу, відповідно до якого юридична аргументація розглядається не як допоміжний елемент правозастосування, а як інституційний механізм забезпечення його раціональності. У статті запропоновано інтегративну модель раціональності правозастосування, що поєднує загальні правила практичного дискурсу з аналізом сучасної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і вітчизняної доктрини мотивованості судових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика юридичної аргументації та раціональності правозастосування є предметом дослідження як у зарубіжній, так і у вітчизняній правовій науці.

У контексті осмислення раціональності правозастосування важливими є підходи, запропоновані Р. Алексі (Robert Alexy), Б. Брожеком (Bartosz Brożek), Н. МакКорміком (Neil MacCormick), А. Печеніком (Aleksander Peczenik), Є. Стельмахом (Jerzy Stelmach) та Дж. Френком (Jerome Frank) та іншими зарубіжними вченими.

Ідеї концепції раціональності в правозастосуванні останнім часом порушували у своїх дослідженнях такі вітчизняні науковці, як Л. Бзова, Р. Ванджурак, Т. Дудаш, М. Козюбра, Д. Манько, Т. Лотиш, О. Юркевич та ін.

Незважаючи на значний внесок зарубіжних і вітчизняних дослідників у проблематику раціональності та аргументації в правозастосуванні, до сьогодні залишається недостатньо опрацьованим питання інтеграції концепцій практичної раціональності в сучасну судову практику та технології правозастосування. Автор обґрунтовує тезу, що юридична аргументація є не лише інструментом логічного виведення висновку, а й технологією забезпечення довіри до суб'єктів правозастосування та публічної прийнятності рішень.

Мета статті – дослідити питання раціональності правозастосування крізь призму юридичної аргументації, яка виступає необхідною умовою перетворення дискреційного рішення з акту волі на акт обґрунтованого розсуду.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Зокрема, використано діалектичний метод (для аналізу взаємозв'язку нормативного змісту правових норм та їх практичної реалізації у процесі правозастосування); формально-логічний метод (при дослідженні структури юридичної аргумен-

тації та внутрішнього обґрунтування судових рішень); системно-структурний метод (з метою визначення елементів аргументативної діяльності суду та їх взаємодії); порівняльно-правовий метод (для аналізу концептуальних підходів до розуміння раціональності в різних правових традиціях); а також метод аналізу та синтезу (при узагальненні теоретичних положень щодо практичної раціональності правозастосування).

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі під раціональністю (rationality) розуміють використання знань для досягнення цілей. Раціональність охоплює як нормативний вимір, що визначає як суб'єкт повинен міркувати задля досягнення результату, так і описовий або психологічний вимір, який фіксує реальні механізми людського мислення [1].

Комунікативна філософія переосмислює раціональність як таку, що формується не в межах ізольованої свідомості, а в процесі мовно опосередкованої взаємодії між учасниками соціальної комунікації. Відповідно істинність і обґрунтованість тверджень визначаються не їх відповідністю позадискурсивній «об'єктивній реальності», а здатністю бути раціонально виправданими в аргументативному дискурсі, спрямованому на досягнення взаєморозуміння. Такий підхід зміщує акцент із онтологічних і трансцендентальних підстав розуму на процедурні умови публічного обґрунтування.

У контексті філософії права це означає, що раціональність правозастосування визначається передусім здатністю судового рішення витримати інтерсуб'єктивну перевірку в межах професійного юридичного дискурсу. Легітимність правового висновку залежить не від психологічних процесів, що передували його ухваленню, а від переконливості та узгодженості аргументів, наведених у його обґрунтуванні. Відтак раціональність у праві постає як дискурсивна та процедурна характеристика юридичної аргументації [2].

Звернімося до концептуальних досліджень раціональності як вимоги до правозастосування.

У теоретико-методологічній концепції Р. Алексі раціональність правозастосування нерозривно пов'язана з процедурами практичного дискурсу, механізмом балансування та обґрунтуванням передумов. Відповідно раціональність правозастосування концептуалізується через категорію «практичної раціональності», що становить синтез інструментальної логічної коректності та ціннісно-орієнтованої розумності. Фундаментальною структурою такої раціональності виступає процедура балансування (зважування) конкуруючих принципів чи інтересів за допомогою універсальної «формули зважування», яка мінімізує довільність розсуду та забезпечує прозорість процесуального вибору. Розглядаючи юридичний дискурс як спеціальний випадок загального практичного дискурсу, вчений поділяє його на внутрішнє обґрунтування (дедуктивне силогістичне виведення наслідків) та зовнішнє обґрунтування (дискурсивне виправдання обраних передумов, норм і фактів). Визнаючи об'єктивну неможливість досягнення абсолютної згоди у складних справах, Р. Алексі вводить концепт «розумних розбіжностей» (reasonable disagreement) (діапазону дискурсивної можливості), згідно з яким правозастосовне рішення визнається об'єктивним і раціональним, якщо його аргументація логічно виправдана й не порушує правил раціонального дискурсу [3].

Отже, запропонована Р. Алексі аргументативна модель ілюструє діалектичну єдність розуму та права: практичний розум потребує права, щоб стати реально діючим механізмом, тоді як право потребує розумної дискурсивної аргументації задля забезпечення власної легітимності та справедливості.

Розглядаючи раціональність правозастосування, неможливо оминати питання життєздатності практичного дискурсу, яку Є. Стельмах і Б. Брожек пов'язують із критеріями раціональності (rationality) та правильності (rightness). На їхню думку, практичний дискурс вважається раціональним лише тоді, коли він ведеться відповідно до загальних правил, прийняття яких є не справою доброї волі учасників, а свого роду етичним імперативом.

Зважаючи на те, що функції юридичного дискурсу є не лише етичними, а й інструментальними, виникає необхідність розумного обмеження низки загальних правил. Це пояснюється тим, що правовий дискурс повинен насамперед покласти край полеміці щодо тлумачення, тоді як надто суворі критерії раціональності можуть призвести до відриву дискурсу від конкретної юридичної справи.

Для забезпечення «мінімальної» раціональності пропонується каталог універсальних правил практичного дискурсу, що апелюють до критерію самоочевидності та здорового глузду: 1) до практичного дискурсу слід вступати лише за наявності переконання, що його можна об-

ґрунтовано визнати правильним; 2) практичний дискурс має вестися з дотриманням принципу правдивості; 3) практичний дискурс має вестися з дотриманням принципів свободи та рівності; 4) практичний дискурс має враховувати основні принципи мовної комунікації; 5) практичний дискурс доцільно застосовувати лише у складних випадках; 6) практичний дискурс має ґрунтуватися на встановлених фактах; 7) практичний дискурс має бути безпосередньо спрямований на досягнення своєї мети; 8) практичний дискурс має враховувати загальноприйняті стандарти, практики та звичаї [4].

Формальний характер цих правил, що перегукується із категоричним імперативом І. Канта, дає змогу визначити об'єктивні критерії для оцінки судових рішень. Тож юридична аргументація визнається дійсною лише тоді, коли вона задовольняє ці мінімальні вимоги раціональності, що дає змогу розмежувати підставні рішення від упереджених маніпуляцій юридичним матеріалом.

У працях Н. МакКорміка раціональність постає як чеснота, умова системності правозастосовної діяльності, оскільки саме вона забезпечує впорядкованість правового мислення та уможливає трансформацію практики прийняття рішень у цілісну правову систему [5]. Водночас, розвиваючи дискурсивний підхід до юридичного міркування, А. Печенік виокремлює три взаємопов'язані вимоги раціональності правового аргументування: логіко-лінгвістичну обґрунтованість висновку (L-раціональність), його узгодженість із системою нормативних тверджень (S-раціональність), а також здатність витримати перевірку в умовах ідеального правового дискурсу (D-раціональність). Сукупність зазначених вимог спрямована на обмеження свавільності у процесі прийняття правових рішень, проте не виключає наявності оцінювального елементу в правозастосуванні, що зумовлює збереження дискреційного простору навіть за умов дотримання формальних стандартів раціональності [6].

У цьому контексті показовою є позиція представника правового реалізму Дж. Френка, який ставив під сумнів раціоналістичну модель судового мислення, стверджуючи, що фактичний процес прийняття суддею рішення не завжди ґрунтується на послідовному логічному аналізі правових норм і встановлених фактів справи. Натомість раціональне обґрунтування часто набуває завершеної форми вже на етапі письмового викладення судового рішення, виконуючи функцію його подальшої інтелектуальної легітимації [7, с. 212]. Юридична аргументація може розглядатися не лише як інструмент логічного виведення правового висновку, а й як засіб раціоналізації дискреційного вибору, що забезпечує його відповідність вимогам системності, передбачуваності та публічної прийнятності в межах правозастосовної діяльності.

Обґрунтовуючи концепцію Дж. Френка, суддя Хатчесон (J. Hutcheson) стверджував, що процес прийняття судового рішення першочергово базується на внутрішньому почутті та інтуїтивному сприйнятті, а не на логічних засадах. Згідно з цією точкою зору раціональна аргументація виступає лише інструментом ретроспективного виправдання вже прийнятого рішення в письмовому акті [8, с. 275].

У авторів нещодавнього дослідження з юридичної аргументації «Research Handbook on Legal Argumentation» закономірно постає питання: «Чи не ігноруємо ми ймовірність того, що (принаймні в залах суду) виправдання може зводитися до селективної раціоналізації *ex post* та *ad hoc* для рішення, до якого суддя вже дійшов на незалежних, неправових підставах?» [9].

Саме таку позицію обстоювали представники школи правового реалізму, зокрема Дж. Френк, Карл Ллевеллін та Олівер Венделл Голмс-молодший, які відкидали можливість існування дедуктивно-механічної юриспруденції. З їхньої точки зору, судді нерідко формують висновок на основі інтуїтивної реакції на фактичні обставини справи (так званого суддівського передчуття), а вже згодом підбирають відповідні правові норми та прецеденти для його раціоналізації.

У разі радикального прийняття цієї позиції вивчення юридичної аргументації втратило б сенс, оскільки вона досліджувала б лише «останні безсилі причини», а не реальні мотиваційні підстави рішення. Водночас навіть найбільш послідовні правові реалісти визнавали, що аргументація залишається необхідним елементом професійного «мистецтва» юриста: К. Ллевеллін характеризував правові причини як «технічну драбину», що має бути надана судді для забезпечення переконливості рішення, тоді як Дж. Френк визначав це як «мистецтво правової модифікації» – здатність використовувати наявні юридичні ресурси для легітимації результату, досягнутого шляхом реакції на факти.

Водночас визнання психологічної зумовленості первинного суддівського судження не означає заперечення нормативного значення аргументації. Навіть якщо рішення формується інтуїтивно, його легітимність у правовій системі залежить не від внутрішніх мотивів судді, а від здатності бути публічно виправданим у межах прийнятих правил раціонального дискурсу. Саме тому юридична аргументація виступає не описом психологічного процесу прийняття рішення, а інституційним механізмом його нормативної перевірки.

Зазначена суперечність може бути знята шляхом розмежування психологічного процесу міркування (так званого контексту відкриття) та логіко-доктринального процесу аргументації (контексту виправдання). У площині легітимності правозастосовних рішень визначальне значення має саме раціональне переконання, тобто можливість обґрунтувати правильність рішення за допомогою об'єктивних аргументів, наведених у його мотивувальній частині, незалежно від психологічних процесів, що передували його ухваленню.

Успішна реалізація цього завдання своєю чергою пов'язана з етико-психологічним виміром особистості правозастосовувача. Як зазначає А. Амая (А. Амая), ключову роль у правильному судженні відіграють інтелектуальні та моральні чесноти особи, що ухвалює рішення. Саме вони дають змогу здійснювати інтерпретацію норм, долати нормативні конфлікти та прогалини, а також мінімізувати вплив когнітивних упереджень, таких як «якірний ефект» (anchoring), «ефект фреймінгу» (framing) чи «ретроспективне упередження» (hindsight bias). Усвідомлення цих факторів і підпорядкування їх правилам раціонального дискурсу виступає необхідною передумовою забезпечення справедливості та розумності судового рішення [9, с. 482].

Процес аргументування варто вивчати саме як процедуру надання вагомих і переконливих причин для виправдання обраної правової позиції (претензії, захисту чи резолюції).

Якщо в західній теорії акцент зроблено на процедурних моделях раціонального дискурсу, то у вітчизняній доктрині проблематика раціональності правозастосування розробляється переважно крізь призму вимог до мотивування судового рішення та оцінки доказів. Такий підхід уможлиблює простежити, яким чином загальнотеоретичні конструкції практичної раціональності трансформуються в конкретні стандарти судової діяльності.

У сучасних вітчизняних дослідженнях юридичної аргументації раціональність правозастосування здебільшого розглядається як характеристика мисленнєвої діяльності суб'єкта правозастосування або як властивість аргументативних конструкцій, що використовуються у процесі обґрунтування рішення.

На думку Д. Манька, юридична аргументація є технологією, яка «формує ступінь довіри до суб'єктів правозастосовної та правотворчої діяльності, адже цей ступінь багато в чому визначається тим, наскільки їх акти є переконливими та обґрунтованими» [10, с. 175]. У такому контексті аргументація розглядається як засіб забезпечення прийнятності владного рішення в соціальному вимірі. Водночас її значення не вичерпується функцією підвищення довіри до суб'єкта владних повноважень, оскільки аргументування виступає необхідною формою реалізації вимоги раціональності правозастосовної діяльності, що забезпечує можливість публічного виправдання прийнятого рішення незалежно від його фактичного сприйняття адресатами.

Зокрема, Р. Ванджурак акцентує увагу на логіко-когнітивному характері оцінки доказів, підкреслюючи її підпорядкованість законам мислення. На думку автора, раціональність будь-якої аргументації (у тому числі й процесуальної) визначається відповідністю низці логічних принципів і правил, а тому юридичні умови прийнятності доказових і дискреційних процедур мають бути узгодженими з логічними принципами та правилами [11, с. 899]. Отже, раціональність правозастосування постає не лише як нормативна вимога до результату юридичної діяльності, а як характеристика аргументативних процедур, що забезпечують обґрунтованість прийнятого рішення.

Т. Дудаш, аналізуючи діалектичні теоретичні моделі правового аргументування й особливості реконструювання аргументації згідно з діалектичним підходом, розглядає правове аргументування як форму раціональної комунікації декількох суб'єктів – носіїв незбіжних оцінок (інтерпретацій) для досягнення у процесі взаємної дискусії консенсусу щодо прийнятності юридично значущих висновків, а правову аргументацію – як результат цього процесу, тобто досягнутий унаслідок такої дискусії консенсус щодо прийнятності юридично значущих питань [12, с. 163].

Своєю чергою О. Юркевич визначає тип раціональності юридичної аргументації як дискурсивну раціональність, ефективність якої залежить від сили суджень, де важливу роль відіграють оціночний елемент і комунікативна взаємодія суб'єктів правозастосування [13, с. 77].

У загальному юридичному контексті вживають терміни «обґрунтування» і «обґрунтованість» як синоніми «аргументування» й «аргументованість» – дія за значенням «обґрунтувати» [14, с. 68]. Л. Бзова розкриває правову природу обґрунтованості як конституційно-правового феномену, розмежовуючи обґрунтування аргументу (застосування правових норм) та обґрунтування самого судового рішення як акта, що потребує надання йому легітимності та розумності. У цьому контексті аргументативний тягар судового рішення зростає пропорційно його авторитетному характеру, особливо в діяльності судів вищих інстанцій, рішення яких здатні формувати або змінювати наслідки функціонування правової системи. Конституційні аргументи, розроблені у відповідних судових рішеннях, можуть виходити за межі суто юридичного регулювання, зумовлюючи політичні, культурні та моральні наслідки для держави. За таких умов особливого значення набуває діяльність судді щодо відбору, систематизації та належного застосування аргументів і доказів у процесі підготовки рішення та його обґрунтування. Тож обґрунтованість судового рішення постає не лише як вимога до правильності застосування правової норми, а як результат належної аргументативної діяльності, що забезпечує його раціональність і легітимність у правозастосовній практиці [15].

У межах дослідження аргументативної природи правозастосування на окрему увагу заслуговує підхід, запропонований Т. Лотиш, яка розглядає вмотивованість судового рішення як самостійну правову категорію, що водночас виступає вимогою до акта судової влади та результатом складних мисленнєвих операцій суб'єкта правозастосування. Авторка підкреслює, що вмотивованість рішення є зовнішнім вираженням внутрішнього переконання судді, сформованого під впливом як об'єктивних (докази, правові норми), так і суб'єктивних чинників (досвід, освіта, індивідуальні цінності). У логіко-доктринальному вимірі вона постає як об'єктивація мисленнєвих операцій відповідно до правил формальної логіки та існуючих доктринальних підходів правової системи.

Водночас дослідниця встановлює прямий зв'язок між процесом оцінки доказів і рівнем вмотивованості судового рішення, наголошуючи, що мотивування виступає формою раціоналізації внутрішнього переконання судді через поєднання практичного та інтелектуального аспектів прийняття рішення. Недотримання принципів належності, допустимості, достовірності чи достатності доказів або відсутність пояснення причин їх урахування чи відхилення призводить до порушення мисленнєво-логічного процесу аргументації висновків, що може поставити під загрозу реалізацію права на справедливий судовий розгляд. Отже, вмотивованість судового рішення постає не лише процесуальною вимогою, а й гарантією дотримання прав учасників судового провадження та показником якості функціонування судової системи загалом [16].

На думку М. Козюбри, загальноновизнаним для європейських правових сімей загального і континентального права є те, що «тексти законів ніколи не втілюються у чистому вигляді в діюче право», а самого закону часто недостатньо для ухвалення справедливого та обґрунтованого рішення. Його застосування потребує тлумачення, адаптації до динамічного життя та співставлення з загальними принципами права та іншими правовими цінностями, серед яких ключове значення мають невідчужувані права та свободи людини» [17, с. 172].

Інституційним втіленням дискурсивної моделі раціональності у європейському правовому просторі виступає практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), де вимога мотивованості рішення безпосередньо пов'язується з принципом верховенства права.

У питанні фундаментальних прав людини ЄСПЛ залишається «золотим стандартом», а для української правової системи він є унікальною інституцією, чий авторитет закріплений на рівні закону. Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» прямо зобов'язує суди застосовувати при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та практику ЄСПЛ як джерело права. Це робить юридичну аргументацію ЄСПЛ вихідним завданням і надійним засобом забезпечення принципу верховенства права в Україні [18].

У цьому контексті показовою є позиція, висловлена в окремій думці судді Пінто де Альбукерке (Paulo Pinto de Albuquerque) у справі *Centre for legal resources on behalf of Valentin Câmpeanu проти Румунії*, розглянутій ЄСПЛ, де здійснено концептуальне розмежування між судовим рішенням як

актом *potestas* (волевиявлення, що ґрунтується на формальній компетенції) та як актом *auctoritas* (міркування, заснованого на переконливій раціональній аргументації). У межах такого підходу легітимність судового рішення у правопорядку, що ґрунтується на принципі верховенства права, залежить не лише від інституційної спроможності суду ухвалювати обов'язкові рішення, а й від якості їх мотивування, внутрішньої узгодженості та здатності бути раціонально виправданими у світлі загальновизнаних правових принципів.

Зокрема, у межах теорії дискурсивної раціональності, запропонованої Р. Алексі й А. Печеніком, когерентність правового міркування може бути оцінена за низкою критеріїв, серед яких: кількість підтримуючих зв'язків, довжина аргументативних ланцюгів, їх сила, взаємне обґрунтування, концептуальні перехресні зв'язки, а також обсяг випадків і сфер суспільного життя, до яких застосовна відповідна аргументація. Однією з ключових вимог при цьому є необхідність підтвердження тверджень максимально розгорнутим ланцюгом аргументів, що набуває особливої ваги у випадках застосування правових принципів і зумовлює підвищений тягар обґрунтування, покладений на суддю [19].

Однак навіть усталені аргументативні стандарти можуть застосовуватись у спосіб, що ставить під сумнів їхню здатність мінімізувати дискрецію. У контексті дослідження раціональності правозастосування особливий інтерес викликає еволюція підходів ЄСПЛ до застосування так званих критеріїв Енгеля (*Engel criteria*). Як зазначає Р. Госс (*Ryan Goss*), аналіз практики ЄСПЛ останнього десятиліття (зокрема рішень у справах *Gestur Jónsson i Ragnar Halldór Hall npomu Islandi* (2020) та *Grosam npomu Чеської Республіки* (2023)) свідчить про появу феномену, який дослідник характеризує як «іраціональну гнучкість» (*irrational flexibility*) [20].

Зазначена тенденція відображає напруженість між прагненням до наднаціональної уніфікації стандартів захисту прав людини та необхідністю поваги до державного суверенітету. По-перше, «гнучкість» у тлумаченні автономного поняття «кримінальне обвинувачення» може призводити до непослідовності судової практики, що негативно відбивається на правовій визначеності та ускладнює для громадян і практикуючих юристів прогнозування підходів Суду в конкретних справах. По-друге, складна юридична аргументація та риторика «автономного значення» інколи можуть виконувати функцію зовнішнього виправдання рішень, які фактично тяжіють до підтримки державних інтересів або розширення простору субсидіарності за рахунок індивідуальних гарантій [20].

Наведений приклад демонструє, що сама наявність аргументації ще не гарантує раціональності правозастосування. Вирішальним є ступінь її внутрішньої узгодженості, передбачуваності та відкритості для критичного перегляду. Це означає, що аргументативна природа раціональності вимагає не формального викладення мотивів, а дотримання процедурних стандартів дискурсивного виправдання.

Отже, практика застосування критеріїв Енгеля підтверджує, що раціональність правозастосування вимагає не лише адаптивності, а й передусім передбачуваності та прозорості. Це своєю чергою актуалізує потребу в підвищенні стандартів вмотивованості судових рішень, відповідно до яких будь-яке відхилення від усталеної практики має супроводжуватися вичерпним раціональним обґрунтуванням у світлі положень ЄКПЛ.

Висновки. Раціональність правозастосування в сучасній правовій системі не може зводитися лише до формальної законності або логічної правильності дедуктивного висновку. Вона постає як результат аргументативної процедури, у межах якої здійснюється публічне дискурсивне виправдання як нормативних передумов рішення, так і способу їх інтерпретації та застосування у світлі засадничих принципів права.

Аналіз концептуальних підходів дає підстави констатувати, що раціональність правозастосування має процедурний характер і реалізується через дотримання вимог логічної послідовності, системної узгодженості та відкритості до дискурсивної перевірки. Водночас критика правового реалізму демонструє неможливість отождествлення психологічного процесу прийняття рішення з його нормативною виправданістю. Саме тому аргументація виконує функцію інституційного механізму трансформації дискреційного акту волі в акт обґрунтованого розсуду.

У контексті європейської правової традиції вимога раціональності набуває конкретного вираження у стандартах вмотивованості судових рішень, зокрема у практиці ЄСПЛ. Приклад еволюції

застосування критеріїв Енгеля підтверджує, що передбачуваність і прозорість аргументації є необхідною умовою збереження її легітимуючої сили.

Тож юридична аргументація виступає не як завершальна стадія правозастосування, а як його внутрішня структурна характеристика, що забезпечує довіру до судової влади, обмежує дискрецію та гарантує відповідність рішення принципу верховенства права.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою та впровадженням критеріїв оцінки якості аргументативних процедур у національній судовій практиці, зокрема в умовах нормативної динамічності, цифрової трансформації та воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Rationality. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/rationality> (дата звернення: 10.12.2025 р.).
2. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія. О. Г. Данильчан, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильчана. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2017. 416 с.
3. Алексі Р. Розумність права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 229–239. DOI: <https://doi.org/10.21564/2227-7153.2013.2.183397>
4. Stelmach J., Brozek B. (2006). Methods of Legal Reasoning. *Law and Philosophy Library*, vol 78. Springer, The Netherlands. 236 p. DOI: 10.1007/1-4020-4939-0
5. MacCormick N. (1986). The Limits of Rationality in Legal Reasoning. In: *An Institutional Theory of Law*. Law and Philosophy Library, vol 3. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-015-7727-4_10
6. Peczenik A. (2009). Rationality of Legal Reasoning. In: *On Law and Reason*. Law and Philosophy Library, vol. 8. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-8730-1_3
7. Frank J., Bix B. H. (2017). Law and the modern mind. Routledge. 448 p. <https://doi.org/10.4324/9780203787533>
8. Hutcheson J. C. (1929). The Judgment Intuitive: The Function of the Hunch in Judicial Decision, Cornell L.Q. 14. P. 274–287.
9. d'Almeida L. D., Chang R., Bermejo-Luque L., MacDonald E. & Shecaira F. P. (Eds.). (2025). Research Handbook on Legal Argumentation. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Feb 22, 2026, from <https://doi.org/10.4337/9781803925431>
10. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 320 с.
11. Ванджурак Р. В. Логіко-методологічні основи розсуду суб'єктів правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2025. № 1. С. 897–906. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.150>
12. Дудаш Т. Діалектичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. Вип. 2. С. 145–165. DOI: <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242855>
13. Юркевич О. М. Рациональность аргументації: логічні правила та значення. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, соціологія, політологія. Том 1. № 48. 2021. С. 70–81. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.48.224759>
14. Дудаш Т. Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 744 с.
15. Бзова Л. Г. Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2021. 186 с.
16. Лотиш Т. В. Вмотивованість судових рішень як елемент права на справедливий судовий розгляд у кримінальному процесі: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2024. 225 с.
17. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167–180.
18. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Верховна Рада України: оф. вебпортал*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/3477-15>
19. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Centre for legal resources on behalf of Valentin Câmpăneanu проти Румунії» (Case of centre for legal resources on behalf of Valentin Câmpăneanu v. Romania): заява № 47848/08. Рішення Великої палати від 17 липня 2014 року. HUDOC (ECtHR). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-150981> (дата звернення: 14.02.2026).
20. Goss Ryan (2025). The Engel criteria in the 21st century: irrational flexibility and deference in recent European Court of Human Rights jurisprudence, *Human Rights Law Review*, Volume 25, Issue 4, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaf031>

References

1. Rationality. *Britannica*. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/rationality> (accessed 10.12.2025 p.).
2. Suchasne suspilstvo: filosofsko-pravove doslidzhennia aktualnykh problem: monohrafiia. O. H. Danylian, O. P. Dzoban, S. B. Zhdanenko ta in.; za red. O. H. Danyliana. 2-he vyd., pererob. ta dopov. Kharkiv: Pravo, 2017. 416 s. (in Ukr.).
3. Aleksi R. Rozumnist prava. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. 2013. № 2. S. 229–239. DOI: <https://doi.org/10.21564/2227-7153.2013.2.183397> (in Ukr.).
4. Stelmach J., Brozek B. (2006). Methods of Legal Reasoning. *Law and Philosophy Library*, vol 78. Springer, The Netherlands. 236 p. DOI: 10.1007/1-4020-4939-0.
5. MacCormick N. (1986). The Limits of Rationality in Legal Reasoning. In: *An Institutional Theory of Law*. Law and Philosophy Library, vol 3. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-015-7727-4_10.
6. Peczenik A. (2009). Rationality of Legal Reasoning. In: *On Law and Reason*. Law and Philosophy Library, vol. 8. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-8730-1_3.
7. Frank J., Bix B. H. (2017). Law and the modern mind. Routledge. 448 p. <https://doi.org/10.4324/9780203787533>.
8. Hutcheson J. C. (1929). The Judgment Intuitive: The Function of the Hunch in Judicial Decision, Cornell L.Q. 14. P. 274–287.
9. d'Almeida L. D., Chang R., Bermejo-Luque L., MacDonald E., & Shecaira F. P. (Eds.). (2025). Research Handbook on Legal Argumentation. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Feb 22, 2026, from <https://doi.org/10.4337/9781803925431>
10. Manko D. H. Yurydychni tekhnologii ta alhorytmy formalizatsii prava u vymiri yurydychnoi diialnosti: monohrafiia. Odesa: Feniks, 2019. 320 s. (in Ukr.).
11. Vandzhurak R. V. Lohiko-metodolohichni osnovy rozsudu subiektiv pravozastosuvannia. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*. Uzhhorod, 2025. № 1. S. 897–906. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.150> (in Ukr.).
12. Dudash T. Dialektychnyi pidkhid do pravovoho arhumentuvannia y pravovoi arhumentatsii. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. 2020. Vyp. 2. S. 145–165. DOI: <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242855> (in Ukr.).
13. Iurkevych O. M. Ratsionalnist arhumentatsii: lohichni pravyla ta znachennia. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho*. Serii: Filosofia, filosofia prava, sotsiologhiia, politologhiia. Tom 1. № 48. 2021. C. 70–81. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.48.224759> (in Ukr.).
14. Dudash T. Pravova arhumentatsiia: zahalnoteoretychna kharakterystyka: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2024. 744 s. (in Ukr.).
15. Bzova L. H. Pryntsyp obgruntovanosti rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy: dys. ... d-ra filosofii [spets. 081 / Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yurii Fedkovycha. Chernivtsi, 2021. 186 s. (in Ukr.).
16. Lotysh T. V. Vmotyvovanist sudovykh rishen yak element prava na spravedlyvyi sudovy rozghliad u kryminalnomu protses: dys. ... d-ra filosofii spets. 081 / Natsionalnyi universytet "Ostrozka akademiia". Ostroh, 2024. 225 s. (in Ukr.).
17. Koziubra M. Teoriia yurydychnoi arhumentatsii ta yii osoblyvosti v konstytutsiinomu sudochynstvi. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. 2016. № 6. S. 167–180 (in Ukr.).
18. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 roku № 3477-IV. *Verkhovna Rada Ukrainy: of. veb-portal*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/3477-15> (in Ukr.).
19. Yevropeyskyi sud z prav liudyny. Rishennia u spravi «Centre for legal resources on behalf of Valentin Câmpeanu proty Rumunii» (Case of centre for legal resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania): zaiava № 47848/08. Rishennia Velykoi palaty vid 17 lypnia 2014 roku. HUDOC (ECtHR). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-150981> (accessed: 14.02.2026) (in Ukr.).
20. Goss, Ryan (2025). The Engel criteria in the 21st century: irrational flexibility and deference in recent European Court of Human Rights jurisprudence. *Human Rights Law Review*, Volume 25, Issue 4, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaf031>

Орел В. А. Рациональность аргументации та аргументативна природа правозастосування

У статті досліджується аргументативна природа раціональності правозастосування як ключової умови легітимності судового рішення. Раціональність розглядається не лише як відповідність вимогам законності та логічної правильності, а як результат дискурсивної процедури публічного виправдання нормативних передумов та їх інтерпретації.

Проаналізовано концептуальні підходи до практичної раціональності, передусім представлені у працях зарубіжних (Р. Алексі, А. Печеніка, Н. МакКорміка та ін.) та вітчизняних науковців, а також критичні позиції правового реалізму. Обґрунтовано розмежування психологічного процесу прийняття рішення та його нормативного виправдання. На матеріалі практики ЄСПЛ, зокрема щодо застосування критеріїв Енгеля, показано значення передбачуваності та внутрішньої узгодженості аргументації для забезпечення принципу верховенства права. Авторка пропонує комплексний аналіз підходів до юридичної аргументації, що поєднує логічну коректність, дискурсивне обґрунтування та оцінку доказів, із акцентом на роль раціональної аргументації у зменшенні довільності дискреційного рішення. Такий підхід уможливорює систематизувати елементи правозастосовної діяльності та окреслити перспективи підвищення якості та легітимності судових рішень через удосконалення процедур аргументації і мотивування.

Зроблено висновок, що юридична аргументація є інституційним механізмом трансформації дискреційного акту волі в акт обґрунтованого розсуду.

Ключові слова: юридична аргументація, правозастосування, раціональність, обґрунтованість, дискреція.

Orel V. A. Rationality of argumentation and the argumentative nature of law enforcement

The article examines the argumentative nature of rationality in legal decision-making as a key condition for the legitimacy of judicial decisions. Rationality is considered not only as compliance with the requirements of legality and logical correctness, but also as the result of a discursive procedure of public justification of normative premises and their interpretation. Accordingly, rationality in law emerges as a discursive and procedural characteristic of legal argumentation.

Conceptual approaches to practical rationality are analysed, primarily those presented in the works of foreign scholars (R. Alexy, A. Peczenik, N. MacCormick, and others) and domestic researchers, as well as critical positions of legal realism (J. Frank and others). A distinction between the psychological process of decision-making and its normative justification is substantiated.

The process of argumentation should be studied as a procedure for providing weighty and persuasive reasons to justify the chosen legal position (claim, defence, or resolution). While Western legal theory places emphasis on procedural models of rational discourse, domestic doctrine addresses the issue of rationality in legal decision-making mainly through the prism of requirements for judicial reasoning and the evaluation of evidence. This approach makes it possible to trace how general theoretical constructions of practical rationality are transformed into specific standards of judicial activity.

Drawing on the case law of the European Court of Human Rights, in particular with regard to the application of the Engel criteria, the importance of predictability and internal consistency of argumentation for ensuring the rule of law is demonstrated. The author proposes a comprehensive analysis of approaches to legal argumentation that combines logical correctness, discursive justification, and the evaluation of evidence, with an emphasis on the role of rational argumentation in reducing the arbitrariness of discretionary decisions. Such an approach makes it possible to systematise the elements of legal decision-making and to outline prospects for improving the quality and legitimacy of judicial decisions through the enhancement of procedures of argumentation and reasoning.

It is concluded that legal argumentation functions as an institutional mechanism for transforming a discretionary act of will into an act of reasoned judgment.

Keywords: legal argumentation, law enforcement, rationality, justification, discretion.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-613-621

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026